

NAAR DE MONASTIEKE BRONNEN IN ITALIE

Een reis naar monastieke bronnen is een beweging naar binnen, een ontdekking van innerlijke kracht én kwetsbaarheid. Vier monniken van de Sint-Adelbertabdij van Egmond-Binnen, onder wie abt Gerard Mathijssen, en drie abdijsvrienden ondernamen een tocht door Italië. We mochten ervaren dat de monastieke traditie er een vruchtbare voedingsbodem heeft.

Waarschuwing en belofte

Volgens een oud adagium, dat ook in de Regel van Benedictus wordt aangestipt, is reizen voor een monnik gevaarlijk. Buiten de veilige muren van het eigen klooster kan hij immers in contact komen met onbetrouwbare types of ongecontroleerde religieuze sferen. Op reis kan hij het vaste ritme van werk, gebed en stilte kwijtraken. Of hij wordt eenvoudigweg blootgesteld aan té veel indrukken die hij niet kan verwerken. Een moeizaam opgebouwde stabiliteit en geestesrust kunnen zo in gevaar worden gebracht.

Maar het is ook een oud monastiek gegeven, dat reizen vormend kan zijn. De gastvrijheid die monniken elkaar kunnen bieden, is een kernelement in de overdracht van het monastieke gedachtegoed. Van oudsher hebben monniken veel gereisd en ruimte gemaakt voor het bezoeken van inspirerende vaders en moeders en bevriende broeders en zusters. Al in de woestijnen van Egypte en Syrië bloeide het monastieke toerisme en je zou kunnen zeggen dat het tot vandaag de dag nog steeds doorbloeit. De regel van Benedictus stelde wel grenzen en maande tot voorzichtigheid met al die rondreizende monniken. In de monastieke praktijk waren er dan ook vaste regels om het toerisme in banen te leiden: gasten mochten maar enkele dagen blijven en dienden zich nederig aan de gewoonten en het dagritme van het ontvangende klooster te onderwerpen. De gastheer of gastvrouw moest ruimte maken voor de bezoekers en bv. het vasten onderbreken. Beide kanten moesten zich inspannen om een daadwerkelijke, broederlijke of zusterlijk uitwisseling mogelijk te maken, om te kunnen ervaren dat christelijke gastvrijheid een afspiegeling van Gods koninkrijk is!

Religieuzen die op reis gaan krijgen dus een belofte en een waarschuwing uit de traditie mee. Beide hebben we op de Italiaanse kloostertocht die we met vier monniken en drie vrienden maakten, kunnen ervaren. De reis bracht ons niet alleen naar de plaatsen die aan de personen van Benedictus en Scholastica verbonden zijn, maar ook naar een aantal abdijen en basilieken van de eeuwige stad en enkele nieuwe gemeenschappen met veel jonge mensen. In meerdere opzichten was het dus een reis naar ‘monastieke bronnen’.

Sant Eutizio

Stroomopwaarts

De meeste pelgrims bezoeken de plaatsen van de heilige Benedictus in omgekeerde volgorde. Ze beginnen in Rome en zien eerst de grote basilieken, onder andere die van Lateranen waar Benedictus' gemeenschap na de verwoesting van het klooster onderdak vond. Dan gaan ze naar Montecassino, het beroemde kasteelklooster dat naar het bekende beeld van psalm 132 als een lamp bovenop de berg ligt. Daar zag Benedictus zijn monastieke model tot bloei komen, schreef hij zijn regel en bekroonde hij zijn leven in heiligheid. Vervolgens bezoeken ze de kloosters van Subiaco, in de vallei waar de kloostervader enige gemeenschappen heeft geleid en bij de grot waar hij als jonge kluizenaar in het monastieke leven met zijn ups en downs werd ingewijd. En daarmee ronden ze hun benedictijnse bedevaart meestal af. Er zijn maar weinig pelgrims die nog de lange weg afleggen naar Benedictus' geboortstadje Norcia, dat een klein maar eerbiedwaardig klooster heeft, met tegenwoordig een van de jongste gemeenschappen van het hele westen (gemiddelde leeftijd: 23 jaar). En bijna niemand trekt van daaruit de bergen in, naar Sant' Eutizio, een oervestiging van monastiek leven in Italië en dus benedictijnse prehistorie. In de vierde eeuw hebben zich daar hoog in de Apennijnen enkele kluizenaars gevestigd die het onveilig geworden Syrië moesten ontvluchten. Ze namen een schat aan idealen en ervaring mee, die – direct of indirect – ook de jonge Benedictus hebben gevormd. Het is een indrukwekkend goed bewaarde plaats, die al aan Benedictus' biografie Gregorius de Grote bekend was en voor de monastieke pelgrim nog steeds een aanrader is.

Benedictijnse pelgrims gaan dus steeds verder terug in Benedictus' biografie én in de geschiedenis van het monastieke leven. Ze bewegen zich letterlijk en figuurlijk bergopwaarts en stroomopwaarts, ontdekken alsmaar oudere en authentiekere bronnen en raken steeds verder van de bewoonde wereld af. Een benedictijnse bedevaart is als een tocht die diep de woestijn in voert en de pelgrim daarmee de ervaring geeft onbekende werkelijkheden en diepere lagen van zijn ziel te verkennen.

Beweging naar binnen

Ook wij volgden in onze bedevaart die beweging. We trokken van het ene bergklooster naar het andere en vielen van de ene ontroering in de andere. Groot was de vreugde om in Sint Benedictus' sporen te treden en op een aantal plaatsen van zijn leven te komen. We mochten daar als groep een eigen, intieme eucharistie vieren: in de crypte van het huis waar hij volgens

de traditie geboren is, in de kapel naast de grot waar hij kluisde, in de cel vlakbij de kloosterpoort waar hij zijn laatste jaren leefde. Zo mogelijk nóg intenser was de vreugde van de ontmoetingen met de gemeenschappen die ons op die plaatsen ontvingen. We zongen temidden van een aanmerkelijk verjongde communitieit van Montecassino een tedere hymne rond het graf van Benedictus en Scholastica. We werden ontvangen in de jongenskring van Norcia, met een gespierd getijdengebed dat iets van gymnastiek weg heeft en zang die zelfs de engelen maar moeilijk bij kunnen houden. We gingen op in een enthousiaste menigte bij een pauselijke audiëntie in Castel Gandolfo. En we werden aan het eind van onze tocht, toen we inmiddels moe en verzadigd waren, feestelijk onthaald in de gemeenschappen van Bose en Dumenza. Daar ervoeren we wat de oude monniken ook gevoeld moeten hebben als ze, na lange dagmarsen door de woestijn, eindelijk in een kloosteroase aankwamen, broederlijk werden ontvangen en in een mooi verzorgd gezamenlijk gebed werden opgenomen.

Het is maar weinig pelgrims gegeven om hun bedevaart ook echt als een beweging naar binnen te ervaren, als een spirituele ontdekkingstocht die voert naar een binnenkomst op de bronplaatsen bij de mensen die er leven. Een van de wonderen van onze reis was dat we, aangevoerd door een zwierige vader abt, met onze groep overal een hartelijke ontvangst kregen. We werden ontspannen rondgeleid, ook op plaatsen die normaliter – zelfs voor monniken – besloten zijn. Er was soms onderscheid: monniken zongen mee in het koor en de leken in de kerk, de monniken kregen andere plaatsen aan tafel dan de lekengasten, maar dat leidde nooit tot een ongemakkelijk gevoel of een indruk van uitsluiting van een deel van de groep. En we kregen de gelegenheid om met de gemeenschappen in gesprek te gaan en concrete ervaringen uit te wisselen: van zoeken, koesteren, vernieuwen en verbouwen.

Benedictus in Norcia

Kracht en kwetsbaarheid

Het doet onrecht aan al die ontmoetingen om er slechts enkele zinnen aan te wijden, maar de tijd en de ruimte die indertijd Cassianus tot zijn beschikking had ontbreekt en daarom blijft het hier bij enkele impressies. Daarbij komt dat onze kloostertocht geen tien jaar maar slechts tien dagen heeft geduurd, want veel langer mochten de leden van onze kleine Egmondse communitieit niet van huis. Zo'n korte reis is echter wel genoeg om iets van de oude glorie en de nieuwe vitaliteit van Italiaanse kloosters te proeven. Het leven is er anders dan in onze gemeenschappen, die vaak meer op Frankrijk en Duitsland georiënteerd zijn. We kijken misschien wat bevreemd naar het soms uitbundige of rommelige dat zuidelijke kloosters eigen is, maar zijn stiekem ook wel jaloers op die tastbare en zo hartelijke *communio fraterna* en die worteling in een oeroude monastieke voedingsbodem.

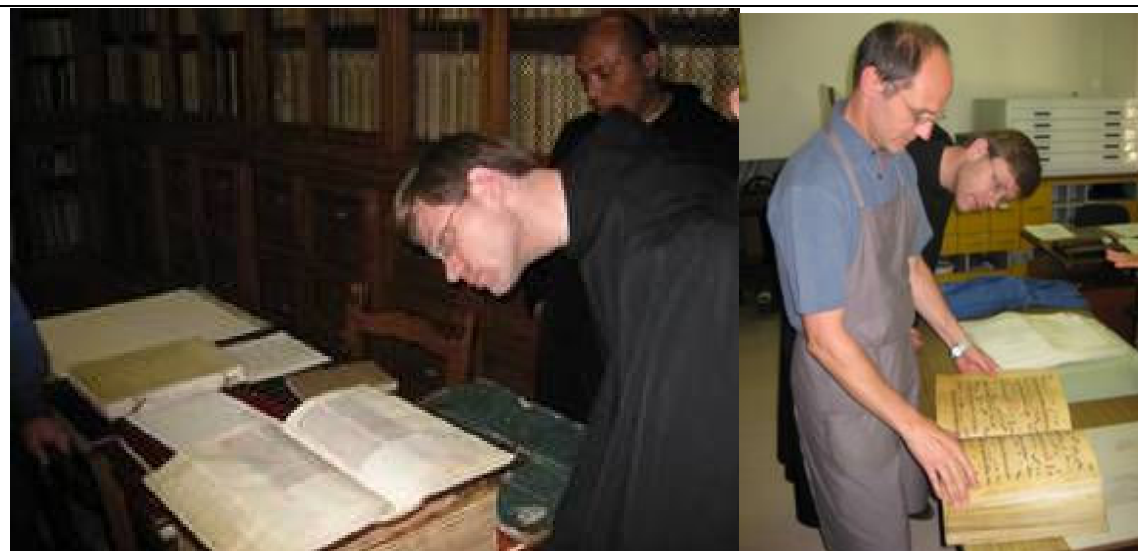
We hebben op onze reizen iets aanvoeld van de dingen die het religieuze leven in Italië kwetsbaar maken, niet anders dan bij ons, zoals cultuur- en generatieverschillen, gebrek aan balans in de gemeenschap, te weinig menskracht of middelen, de nabijheid van kerkelijke spanningsvelden. Twee van die kwetsbaarheden zou ik concreet willen benoemen. In de tien

kloosters die we hebben bezocht, werd uit wel acht verschillende getijdenboeken gezongen. Dit tekent de versnippering van de monastieke wereld, in kleine families en subfamilies die allemaal hun eigen gebruiken hebben. De discussie over de taal van het koorgebed is in Italië trouwens aan de orde van de dag: in sommige gemeenschappen kiest men opnieuw voor Latijn, terwijl anderen aan een van de Italiaanse vertalingen vasthouden. Dan is er de praktijk van het wonen in museumkloosters: prachtig maar ook ongemakkelijk en zeer duur. Bijna overal wordt gewag gemaakt van het moeizame onderhoud van oude, monumentale gebouwen. Veel kloosters hangt een dreiging boven het hoofd: een bankroete overheid zou zich kunnen terugtrekken en geen financiële bijdrage meer leveren, of juist kosten in rekening brengen voor huur en onderhoud. Het is dan ook lang niet zeker of de gemeenschappen die wij nu in hun oude abdijen bezochten, er over tien jaar nog wel zullen zijn. Misschien wonen er dan wel nieuwe gemeenschappen omdat de oude noodgedwongen de keus maakten naar goedkopere gebouwen te verhuizen – een moeilijk voorstelbaar maar reëel perspectief.

Naast de kwetsbaarheden hebben we ook de kracht ervaren van de Italiaanse kloosterwereld. De kracht van de traditie, zoals in Sant' Anselmo, San Paolo fuori le Mura en Santa Scholastica. Het bezoek aan de bibliotheek van die laatste abdij, waar we ons een weg moesten banen tussen oude drukken en incunabelen, gaf ons een ongekende gewaarwording van oude benedictijnse glorie en de gevoelens die daarbij horen: bewondering én nederigheid. Maar we hebben ook de kracht van gemeenschap gezien, de kracht van werk, eenvoud en toewijding, de kracht van gebed. We hebben de visionaire werklust aanschouwd van de bijna uit zijn voegen barstende communitieit van Bose, al jaren een toonbeeld van evenwichtig en gezond christelijk gemeenschapsleven. En de moed bewonderd van de monniken van Dumenza om bovenop een hoge berg een groot nieuw klooster te bouwen. We hebben de gastvrijheid ervaren van de Afrikaanse zusters van Camaldoli, die hun eigen land verlaten hebben om een Romeins moederklooster in stand te houden. En de humor van de gemeenschap in San Gregorio in Rome, waar we de lauden bezochten op een dag dat de abt – die niet wist dat we kwamen – uitsliep. Deze sloofde zich vervolgens uit om het goed te maken, met een lange rondleiding langs de gekste plaatsen van zijn klooster, tot in de nok van de kerk en de rommelzolders toe. En de bezielde dwaasheid van de Amerikaanse monniken in Norcia, die een nieuw klooster gaan bouwen op een plek die nu onbegaanbaar is en geheel met onkruid en braambossen overwoekerd, maar over tien jaar ongetwijfeld tot een nieuw monastiek lustoord omgevormd zal zijn.

Zegeningen tellen

Bij elk klooster dat we bezochten was vader abt even bang dat hij er een van zijn jongere monniken zou kwijtraken, maar gelukkig is de hele groep toch behouden thuis gekomen. Niet helemaal ongeschonden, want ons enthousiasme hebben we wel moeten bezuren met soms te lange en te volle reisdagen. Ook reizen vergt een zekere ascese, nog los van de voor een monnik grote opgave om de stabiliteit en de eigen kloosterlijke routine tijdelijk los te laten. Nu we terug zijn tellen we onze zegeningen. We konden de historische plaatsen uit het leven van Benedictus en Gregorius bezoeken en hen zeer nabij komen. We konden gezamenlijk op de graven van de apostelen Petrus en Paulus en van vader en moeder Benedictus en Scholastica bidden en zingen. We maakten kennis met levendige communitieiten en markante religieuzen en genoten van bijzondere gemeenschapsmomenten in onze eigen groep. We kregen een unieke kans om het monastieke leven van binnenuit te vergelijken en zo ook de eigen keuzes, verwachtingen en invullingen aan een nader onderzoek te onderwerpen. Stilletjes verwerken we al die prachtige en nieuwe indrukken, de een opnieuw in de heerlijke beschutting van zijn kloostercel, de ander in zijn stille schrijfkamer.

Een gedurfd eigentijds project

‘Allemaal nutteloze boeken’, zegt de abt met een zucht wanneer we de kloosterbibliotheek binnenlopen. Als onze ogen aan het donker gewend zijn, zien we een functionele ruimte die met de mooiste meubels is uitgerust maar, als gevolg van de half ondergrondse ligging, toch wat benauwd overkomt. De kleine abt wijst naar de verstelbare kasten, die dicht tegen elkaar gereden zijn en tientallen kubieke meters boeken moeten bevatten. En hij herhaalt glimlachend: ‘Bijna allemaal nutteloze boeken.’ We zijn geschokt: waarom zouden in deze kloosterbibliotheek de belangrijke werken ontbreken en de planken met een tweede garnituur bezet zijn? Waarom dan toch zo’n dure bibliotheekruimte inrichten en niet eerst investeren in een goede collectie? Pas later dringt de diepere betekenis van de uitspraak tot ons door. Een monnik moet niets verwachten van een verzameling mooie boeken, maar zich met hart en ziel overgeven aan de liefde voor God en de naaste. Boeken kunnen daarvan afleiden en daarom beter in een donker magazijn worden weggezet.

We kunnen maar een dag blijven in het klooster van Dumenza. De rondleiding door dom Adelberto neemt daarvan bijna de helft in beslag. De abt loodst ons door een wonderlijk ingewikkeld gangenstelsel langs strak ingerichte, kraakheldere kamers. Bij elke ruimte vertelt hij iets verrassends en diepzinnigs: een verhaal bij een icoon, een korte uitleg bij het ritme van drie dat overal terugkeert, een gedachte over het verfijnde spel van binnen en buiten. Steeds klimmen we een verdieping hoger, als in een wervelend slakkenhuis, tot we uitkomen op een dakterras dat over een wuivende zee van dennenbomen uitziet. Niemand van ons kan zich een ander klooster met dakterras herinneren. Dit zou een plaats zijn om het nachtofficie te bidden, om stil te mediteren op al die verzen die de sterrenhemel vermelden als een beeld van Gods grootheid, Gods belofte, Gods barmhartigheid... Niemand van ons had verwacht dat er in Italië naast de oude en monumentale abdijen ook zo’n gedurfd eigentijds kloosterproject te zien zou zijn, een plaats die niet alleen van een groot monastiek verleden getuigt maar ook van hoop voor de toekomst en visionaire kracht om daar alvast een voorschot op te nemen.

Het klooster van de Santissima Trinità, de Heiligste Drie-eenheid, maakt de overtreffende trap in zijn naam wel waar. Het is het jongste klooster van Italië. Schitterend gebouwd, maar wellicht té schitterend. Groots opgezet maar misschien net iets té groot. Indrukwekkend hoog gelegen, maar waarschijnlijk toch té hoog. Een smal weggetje met meer dan twintig haarspeldbochten voert ernaartoe, een dicht naaldwoud omringt het maar ontnemt het ook zijn uitzicht op het Lago Maggiore en de omringende bergen. In de zomer is het op deze hoogte aangenaam toeven, in de winter moet het er heel koud zijn. Dan leven de monniken tussen metershoge muren van sneeuw en ijs. Van de zo strategische ligging op de grens van Italië en Zwitserland, in het hart van Europa, zoals de abt trots uitlegt, zal in die maanden weinig te merken zijn. Het zal dan een klein wit en vooral heel afgezonderd paradijsje zijn. Monniken die hier leven, moeten bestand zijn tegen die lange winters en dat ruige

klimaat, tegen het geheel aangewezen zijn op God en een kleine, kwetsbare gemeenschap. Ze moeten van de stilte houden en het ingekeerde leven, van dagen waarin je weinig anders kunt dan bidden en werken, werken en bidden... En ze moeten van die andere drie-eenheid – die van van berg, bos en hemel – houden.

De twintig monniken van deze gemeenschap hebben hun cellen gekozen in verschillende vleugels van het klooster: alsof ze hun aanwezigheid en gebed over het enorme gebouw willen verdelen. Er is duidelijk gebouwd op de groei, want we tellen wel dertig leegstaande kamers voor gasten en toekomstige generaties. Er wordt hier aan roepingen gewerkt door alvast veel kamers klaar te maken: een novice vindt hier geen kale brits maar een gespreid bedje. Het is een wonderlijke gewaarwording een gloednieuw klooster te bezoeken dat helemaal opgeruimd is. Geen snipper op de grond in de kopieer- en secretariaatskamer, geen rondslingerend gereedschap in het boekrestauratie-atelier (zo nutteloos zijn boeken kennelijk ook weer niet!), geen spat verf op de grond in het iconenatelier en geen spoor van drukte in de kantoren. Alleen een paar kruimels in de refter, waar tussen de vensters een serie schilderijen hangt met fragmenten van Emmaüs: is christelijk leven iets anders dan flarden van dat verhaal naleven?